

LEOŠ ŠATAVA

LUŽIČTÍ SRBOVÉ

NA PŘELOMU 20./21. století

Etnicita - jazyk - historie - kultura

LEOŠ ŠATAVA

LUŽIČTÍ SRBOVÉ

NA PŘELOMU 20./21. století

Serbja:

bėchu,

su

a

budu

LEOŠ ŠATAVA

LUŽIČTÍ SRBOVÉ

NA PŘELOMU 20./21. století

etnicita - jazyk - historie - kultura

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Publikace vyšla s finanční podporou
Filozofické fakulty UCM v Trnavě
v rámci projektu APVV č. 15-0360.

Fotografie na:

Obálce – *Snímek z demonstrace za zachování lužickosrbské školské sítě zachycující dívku s nápisem na triku „Lužičtí Srbové byli, jsou a budou!“* (Chróscicy/Crostwitz 2001).

Přední záložce přebalu – *Ozdobný nápis z roku 1954 nad vchodem do bývalé pošty v Budyšíně v duchu dobové vize „Lužice bude dvojjazyčná“.*

Zadní straně obálky – *Procesí velikonočních jezdců v obci Wotrow/Ostro* (1993).

Odborní recenzenti:

PhDr. Mgr. Zuzana Bláhová-Sklenářová, Ph.D.

Prof. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D.

Copyright © Leoš Šatava, 2020

Photos © Leoš Šatava, 2020

Cover art © Žaneta Kortusová, 2020

Czech edition © Nakladatelství Epocha, Praha 2020

ISBN 978-80-7557-964-5 (print)

ISBN 978-80-7557-935-5 (ePub)

ISBN 978-80-7557-936-2 (mobi)

ISBN 978-80-7557-937-9 (pdf)

„DOSTALA PAK JMÉNO LUŽICE OD KŘOVINATÝCH PASTVIN, KTERÝM SE V SLOVANSKÉM JAZYCE ŘÍKÁ *LUZI* (LUHY). DOTÝKÁ SE ČECH NA JEJICH HRANICI SEVERNÍ A SEVEROVÝCHODNÍ. JEJÍ OBYVATELÉ JSOU LID, SMÍŠENÝ ZE SLOVANŮ A NĚMCŮ. KTEŘÍ CHTĚJÍ BÝT VZDĚLANĚJŠÍMI, MLUVÍ JAZYKEM NĚMECKÝM, KTEŘÍ VESNIČTĚJŠÍMI, JAZYKEM SLOVANSKÝM. OBECNĚ SE NAZÝVAJÍ LATINSKY *VINDI*, NĚMECKY *WENDEN*, ČESKY *SRBI*, A KRAJINA SAMA *SRBY* NEBO *SRBSKO*. ŘEKY *SPRÉVA* A *NISA* ZAVLAŽUJÍ ZEMI. (DĚLÍ SE) JEDNAK NA HORNÍ, JEDNAK DOLNÍ. V HORNÍ LUŽICI JE HLAVNÍ MĚSTO *BUDYŠÍN*, V DOLNÍ *LUKOV* NEBO *ŽĎÁR* ČI *ŽÁROV*. TATO MÁ VE ZNAKU *VOLA*, ONA ZEŽ S *CIMBUŘÍM*.“

PAVEL STRÁNSKÝ ZE ZÁP: *RESPUBLICA BOJEMA* (1634)¹

¹⁾ STRÁNSKÝ, Pavel (1946): *O státě českém. Republica Bojema*. Praha: Sfinx, Bohumil Janda: s. 183 (překlad Bohumil Ryba).

ZEMĚ KORUNY ČESKÉ

(stav k roku 1435)

hranice Svaté říše římské

0 10 20km

Sprjewja/Spree

Dolní Lužice

Gubin/
Guben

Lubin/
Lübben

Lubnjow/
Lübbenau

Kalawa/
Calau

Chóšebuz/
Cottbus

Hochoza/
Drachhausen

Baršć/
Forst

POLSKO

část historické
Lužice v Polsku

NĚMECKO

Zlý Komorow/
Senftenberg

Grodk/
Spremberg

Slepo/
Schleife

Wojerecy/
Hoyerswerda

Běla Woda/
Weisswasser

Kamjenc/
Kamenz

Kulow/
Wittichenau

Niska/
Niesky

Horní Lužice

Dresden

Chrósćicy/
Crostwitz

Budyšin/
Bautzen

Zhorjelc/
Görlitz/
Zgorzelec

Šluknov

Rumburk

Žitawa/
Zittau

Děčín

Varnsdorf

MAPA SOUČASNÉHO SÍDELNÍHO
TERITORIA LUŽICKÝCH SRBŮ

 oblast současného rozšíření
lužické srbštiny

 „katolická oblast“ – jádro
srbské Lužice

 státní hranice

ČESKÁ REPUBLIKA

Obsah

ÚVODEM	11
Vstupní informace	12
ZÁKLADNÍ ÚDAJE	19
1994 Lužičtí Srbové	20
1998 Quo vadis, Lužice?	36
1998 Za Lužickými horami	45
2000 Lužice v minulé dekádě	53
2007 Lužice a Lužičtí Srbové dnes.....	56
2016 Lužičtí Srbové	65
TEXTY S ETNOLOGICKOU	
A HISTORICKOU TEMATIKOU	71
2016 Roviny novodobé lužickosrbské etnické identity.....	72
2013 Region Lužice jako předmět politických vizí, snah a projektů ve 20./21. století.....	104
2001 V Chrósčících psali lužickosrbské dějiny.....	114
1986 Lužičtí Srbové v severních Čechách od roku 1945 do současnosti	120
SOCIOLINGVISTICKÁ ZJIŠTĚNÍ A STUDIE	135
2006 Lužická srbština v současnosti; situace a užití jazyka..	136
2013 Současné aktivity a snahy na poli revitalizace lužické srbštiny	145
1998 Domény užití lužické srbštiny u žáků A–tříd Lužickosrbského gymnázia v Budyšíně	154
2006 Etnická identita, jazykové postoje a recepce kultury u žáků lužickosrbských škol.....	167

2005	Etnická identita a zájem o zachování lužickosrbského jazyka a kultury u žáků druhého stupně lužickosrbských základních škol	181
2008	Etnická identita a zájem o zachování lužickosrbského jazyka a kultury u žáků Lužickosrbského gymnázia v Budyšině	195
2019	„Noví mluvčí“ v kontextu menšinových jazyků v Evropě a revitalizačních snah.....	213
LITERÁRNĚVĚDNÉ STUDIE A RECENZE.....		243
1999	Lužičtí Srbové a jejich literatura.....	244
1983	Dotyky identity.....	256
1985	Sny nejen ke kochání	265
1989	Porno není vždy pornografie	272
2019	Memoárové mapování novodobých dějů Lužice	278
ENVOI		285
2012	Lužice jako homeopatikum.....	286
2019	„Horca“ etniskosć požadana	290
SLOVO ZÁVĚREM		293
	Mé „stýkání a potýkání se“ s Lužicí	295
BIBLIOGRAFIE.....		299
	Soupis základní literatury s lužickou a lužickosrbskou tematikou v češtině	300
	Seznam odborných studií, populárněvědných textů, recenzí a překladů autora s lužickosrbskou tematikou	306
CONTENTS		325
SUMMARY		329
	Sorbs at the turn of the 20th/21st centuries. Ethnicity – language – history – culture.....	330

ÚVODEM

Vstupní informace

Lužice a slovanská složka jejího obyvatelstva, Lužičtí Srbové, zaujímají v rámci českého společenského a kulturního povědomí osobité místo. Z (mnohdy nostalgizujícího) historického pohledu se jedná o „ztracenou zemi Koruny české“;² na etnojazykové či kulturní rovině mohou Lužičtí Srbové zase asociovat představu „menšího nebo slabšího sourozence“, vyvolávající primordiální vazby, sentimentální pocity či ochranitelské tendence a povinnost pomáhat.³ Je ovšem zřejmé, že v uvedeném kontextu by byl na místě spíše minulý čas: zájem české veřejnosti o Lužici, zhruba mezi lety 1850 a 1950 výrazný a leckdy i gradující, je v současnosti výrazně limitován. Lužičtí Srbové z povědomí velké většiny Čechů prakticky vymizeli; znalosti o jejich současné situaci jsou značně zkratkovité, anebo téměř nulové. Aktivní spolupráce s nimi je omezena především na okruh entuziastických členů a sympatizantů Společnosti přátel Lužice; teprve v novější době ožívají i některé vazby severočeského příhraničí s lužickosrbským prostředím.

I když materiálů s tematikou Lužice a Lužických Srbů v češtině není málo, zůstávají většinou buď na úzce informativní rovině, anebo jsou monotematicky zaměřeny. Cílem předloženého sborníku textů je naopak ukázat lužickosrbskou problematiku z různých úhlů pohledu, tedy z širší a komplexnější, svého druhu holistické

²⁾ KOSATÍK, Pavel (2010): *České snění*. Praha: Torst; kapitola Sen o Lužici: 127–134.

³⁾ BÍGL, Richard (2000): Trojí původ českého zájmu o Lužici. In: *Lužice. 10 let ve sjednoceném Německu* (samostatná příloha Česko-lužického věstníku; ČERMÁK, Radek, ed.). Praha: Spolek česko-lužický: 40–42.

perspektivy. Jde o to, představit Lužici a slovanský díl její populace v kontextu různorodých, nicméně navzájem tematicky provázaných rovin. Primárně se přitom jedná o prezentaci faktických údajů o Lužických Srbech a jejich (současné) situaci, resp. analýzu a interpretaci těchto dat. S jistou výjimkou v případě fenoménů etnicity a identity je tak rovina případné aplikace soudobých „mainstreamových“ společenskovědných paradigmat, vztahujících se k uvedenému tématu (hybridita, „my a oni“, stereotypizace apod.), pojmána jako druhotná.

Ve sborníku jsou přetištěny studie a stati autora, publikované v časovém období tří a půl desetiletí (z let 1983–2019), více než z poloviny však vzniklé po roce 2005. Všechny texty byly přehlednuty, případně doplněny (eventuálně aktualizovány), anebo naopak kráceny; došlo také ke sjednocení poznámkového aparátu. Jednotlivé práce jednak věcně informují o Lužici a slovanské složce jejího obyvatelstva, především se pak při využití různorodých prizmat zabývají problematikou etnicity a identity Lužických Srbů a (zvláště sociolingvisticky nahlíženým) stavem lužické srbštiny – v historickém kontextu, i pokud jde o aktuální situaci. Určitou výjimku tvoří obecněji zaměřená kapitola k tematice „nových mluvčích“, jež se však současné problematiky i budoucnosti lužické srbštiny podstatně dotýká. Etnojazyková problematika stojí i v pozadí kapitol zaměřených na literaturu.

Výbor se ubírá jinou cestou než standardní monografie.⁴ Není koncipován ani jako soubor přísně vědeckých statí – nalezneme

⁴⁾ Jako příklad zdařilých monografií s lužickosrbskou tematikou lze uvést práce: STONE, Gerald (1972): *The Smallest Slavonic Nation: The Sorbs of Lusatia*. London: Athlone Press; BARKER, Peter (2000): *Slavs in Germany. The Sorbian Minority and the German State Since 1945*. Lampeter: Edwin Mellen Press; GLASER, Konstanze (2007): *Minority Languages and Cultural Diversity in Europe. Gaelic and Sorbian Perspectives*. Clevedon–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters; STONE, Gerald (2016): *Slav outposts in Central European history: the Wends, Sorbs and Kashubs*. London: Bloomsbury Academic. Na uvedených pracích je současně možno dokumentovat i dobové proměny společenskovědních paradigmat.

v něm tedy jak ryze odborné studie, tak i věcné, popisné a informativní texty či popularizační články nebo literární recenze. Nezařazeny zůstaly kupř. některé vysoce podrobné a specializované sociolingvistické studie.⁵ Až na výjimky také nebyly využity autorovy texty k lužickosrbské problematice publikované v jiných jazycích.

Text je rozdělen do čtyř hlavních tematických bloků: 1) základní informace k problematice Lužických Srbů; 2) texty a studie s etnologickou a historickou tematikou; 3) sociolingvistická zjištění; 4) literárněvědné studie a recenze. Sdělení jednotlivých bloků se ovšem zčásti prolínají, resp. do jisté míry i opakují.

1) Oddíl věnovaný **základním údajům** obsahuje šest textů, časově zarámovaných lety 1994–2016. Jeho obsahem jsou především informace a data o historii i současnosti Lužice, resp. slovanské složky jejích obyvatel – akcent je kladen na etnickou, jazykovou a kulturní rovinu. Na pozadí uvedených textů z různých časových období vystane mezi řádky (především v kontextu číselných údajů o počtu uživatelů lužické srbštiny)⁶ i průběžný postup etnojazykového asimilačního procesu v Lužici v uvedeném období. Právě touto svého druhu „časosběrností“ tak lze odůvodnit i opakování některých prezentovaných informací.

2) Texty s **etnologickou/historickou tematikou** se zaměřují mj. na detailnější postižení rovin etnické identity Lužických Srbů či na region Lužice jako předmět politických snah v minulosti i současnosti. Připomenuto je ve své době přelomové téma „Chrósčického povstání“ z roku 2001, jímž po řadě desetiletí Lužičtí Srbové opět vystoupili jako politický činitel. Pro čtenáře mohou být přínosné

⁵⁾ Např. ŠATAVA, Leoš (2010): Etnická identita a jazykové postoje žáků Lužickosrbského gymnázia v Budyšíně (Bautzen): vývojové tendence. *Studia Ethnologica Pragensia*, (2): 33–53.

⁶⁾ K problematice (relativity) etnických/jazykových censů či odhadů viz ŠATAVA, Leoš (2011): Kolik je Čechů, Velšanů, Kalmyků? K problematice početních údajů o etnicitě. *Studia Ethnologica Pragensia*, (1): 27–35. V doplněné verzi přetištěno in: ŠATAVA, Leoš (2013): *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*. Brno: Tribun EU: 45–53.

i informace o lužickosrbské komunitě, usazené po roce 1945 v severních Čechách.

3) Sociolingvistická zjištění a studie se (z různých úhlů pohledu) zabývají jazykovou problematikou, zejména v souvislosti s aktuálním stavem lužické srbštiny a snahami o její revitalizaci. Hlavním těžištěm oddílu jsou detailní výzkumy, týkající se domén užití jazyka a vztahu k němu mezi žáky lužickosrbských základních škol a Lužickosrbského gymnázia v Budyšíně v období kolem roku 2000. Kapitola přibližující fenomén „nových mluvčích“ minoritních jazyků pak demonstruje vývojovou tendenci, která již nabývá stále většího významu také v Lužici.

4) Blok věnovaný lužickosrbské literatuře je zaměřen na stručné představení její historie a vývojových tendencí. Jeho těžištěm jsou čtyři recenze představující trendy a konkrétní výrazná díla lužickosrbského písemnictví minulých dekád. Ta byla vybrána nejen v souvislosti s uměleckými kvalitami představovaných textů, ale i v kontextu jejich výpovědní hodnoty a symbolické role jak na čistě literární, tak i širší společenské rovině.

Jako dodatek byla v oddíle **Envoi** zařazena esejistická promluva, nahlízející na „lužické“ téma jinou nežli výlučně vědeckou optikou. Vedle toho je zde obsažen i kratší text v hornolužické srbštině (včetně základního českého slovníčku) – se záměrem zprostředkovat čtenáři vizuální podobu tohoto jazyka.

Zmíněné tematické celky doplňuje oddíl **Bibliografie**, prezentující nejdůležitější novodobé tituly s lužickosrbskou tematikou publikované v češtině. Připojen je i soupis odborných a populárněvědných textů autora.

Posloupnost textů (s částečnou výjimkou 2. oddílu, věnovaného základním informacím) není uspořádána chronologicky; návaznost je v řadě případů spíše tematická.

* * *

V kontextu redakce sborníku (resp. hledání „jednotících prvků“ původně samostatných textů, sdružených nyní do předkládaného

souboru) vyvstaly i některé terminologické či další problémy či dilemata. V celé práci je nově důsledně používáno etnonymum (resp. exonymum) „Lužičtí Srbové“ (zejména ve starších textech zčásti při opakování pojmu krácené na „Srbové“), totéž se – až na několik výjimek – týká adjektiva „lužickosrbský“ (namísto „srbský“).

Určité problémy vyvstaly v souvislosti s (již výše zmíněnými) údaji o počtu uživatelů obou variant lužické srbštiny. Ten totiž i v posledních 30–40 letech setrvale klesal, a tak kupř. údaje z 80. či 90. let 20. století (kdy byl ještě relativně značný i v evangelické části Horní Lužice a také v Dolní Lužici)⁷ již ani zdaleka neodpovídají dnešní situaci a mohou tak být matoucí. Přesto byly uvedené početní údaje po úvaze většinou ponechány v původní podobě (s eventuální korekcí ve formě aktualizací poznámky), neboť zřetelně dokumentují výše zmíněný markantní pokles počtu uživatelů lužické srbštiny v uplynulých dekádách. I tak však v uvedeném kontextu na některých místech mohla přetrvat určitá nejednotnost.

Převzaté texty byly zčásti upraveny, zejména v souvislosti s vyloučením nežádoucího opakování. Na vynechané kratší či obsáhlejší pasáže upozorňují značky [...], resp. [... ...], případně i doplňující informace v poznámce.

Pokud jde o aktualizaci původního textu, byla realizována větší formou komentáře [Poznámka 2020] či [Aktualizace 2020] pod čarou, spíše výjimečně pak i vloženou vsuvkou [Aktualizace 2020] v textu.

V rámci celkového autorského přístupu k hlavní linii tématu – tj. etnojazykové situaci Lužických Srbů – dominuje vědomá snaha o střízlivý přístup bez přepjaté emocionality či angažovanosti, vlastních některým (zejména starším, ale i soudobým) českým textům

⁷⁾ ELA, Ludwig (1998): Serbska rěč w ewangelskej Hornjej Łužicy – na přikładze Budyskeho wokrjesa a gmejny Kubšicy. In: FASKA, Helmut (ed.): *Serbšćina*. Opole: Uniwersytet Opolski: 101–110; NORBERGOWA, Madlena (1998): Serbska rěč w Dolnej Łužicy – na přikładze jsy Hochoze. In: FASKA, Helmut (ed.): *Serbšćina*. Opole: Uniwersytet Opolski: 110–124.

na uvedená témata. Na druhé straně by se však autor jen obtížně tajil svými sympatiemi ke snahám o přetrvání Lužických Srbů jako svébytného etnika či o revitalizaci jejich jazyka. V některých oddílech práce se tak může projevat i úsilí o vybalancování uvedených rovin, tj. na jedné straně hodnotově neutrální, „pozitivisticky“ nezaujaté věcnosti, na druhé pak vědomého či podprahového aktivismu; stejně tak se na některých místech (nejvýrazněji v textu „Lužice jako homeopatikum“) mohou objevovat i (přiznané) emocionální elementy.

ZÁKLADNÍ ÚDAJE

Lužičtí Srbové

(dříve také Lužičané nebo podle

němčiny Vendové/Wendové)

(1994)*

[... ..]⁸

Lužičtí Srbové (hornolužickosrbsky *Serbja*, dolnolužickosrbsky *Serby*; německy *Sorben*, zčásti – zejména v Dolní Lužici – také *Wenden*) představují poslední zbytek Polabských Slovanů, obývajících v období po příchodu slovanského etnika do střední Evropy velkou část území bývalé NDR a severní díl bývalé NSR a od 10. století postupně germanizovaných.⁹ Zatímco jiná dlouho přetrvávající slovanská populace hovořící **drevanštinou (polabštinou)**, sídlící na severu dnešního Německa u řeky Jeetzel v oblasti Wendland, byla definitivně asimilována v první polovině 18. století, udrželo se slovanské etnikum v Lužici až do dnešní doby.

I území povodí horního toku Sprévy a Lužické Nisy, zvané souhrnně Lužice (hornolužickosrbsky *Łužica*, dolnolužickosrbsky *Łužyca*; německy *Lausitz*), o rozloze 12 780 km² (z toho Horní Lužice 5 940 km², Dolní Lužice 6 840 km²),¹⁰ bylo v 7.–8. století osídleno

⁸⁾ [Poznámka 2020] Vypuštěna byla tabulka retrospektivních údajů o počtu Lužických Srbů.

⁹⁾ [Poznámka 2020] HRABOVÁ, Libuše (2006): *Stopy zapomenutého lidu. Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii*. České Budějovice: Veduta.

¹⁰⁾ [Poznámka 2020] Heslo „Lausitz“ (1890): In: *MEYERS KONVERSATIONSDICTIONAR*, 10. díl. Leipzig–Wien: Verlag des Bibliographischen Instituts: 567. Uvedená čísla je třeba chápat jako orientační – údaje o rozloze historických Lužic (mírně) kolísají podle situace a změn hranic v různých obdobích; TRÁVNÍČEK, Dušan (1972): Přehled územního vývoje Horní a Dolní Lužice do konce 19. století. *Scripta Facultatis scientiarum naturalium UJEP Brunensis*, Geographia 1, opus 2. Brno: Univerzita J. E. Purkyně: 29–37.

^{*)} Originál: heslo in: ŠATAVA, Leoš: *Národnostní menšiny v Evropě*. *Encyklopedická příručka*. Praha 1994: Ivo Železný, s. 198–203 (upraveno).

*Prehistorické hradiště nad obcí Wotrow/Ostro
bylo užíváno i slovanskými Milčany.*

slovanskými populacemi Milčanů (Horní Lužice) a Lužičanů (Dolní Lužice).¹¹ Jako historické země zasahovaly obě Lužice i dále k východu za dnes hraniční Lužickou Nisu – zhruba k řekám Kwis a Bóbr v dnešním Polsku.¹² Po období bojů s Franskou říší se tato oblast dostává ve druhé polovině 10. století do područí německých feudálů.

Od počátku 11. století připadla oblast Lužic na čas do sféry moci polského státu; poté je opět součástí Římsko-německé říše. Zároveň

¹¹⁾ [Poznámka 2020] K historickému vývoji blíže viz BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan (2008): *Horní a Dolní Lužice*. Praha: Libri.

¹²⁾ [Poznámka 2020] Přibližně 25–30 % teritoria Horní i Dolní Lužice se dnes nachází v Polsku; Lužičtí Srbové zde však v současnosti již nežijí. Na polském území leží i nejvyšší bod historické Horní Lužice, resp. Lužice celé (na úbočí hraniční hory Smrk v Jizerských horách ve výšce 1123 m, v těsné blízkosti česko-polské hranice). Tuto skutečnost si dnes v převážně rovinaté (německé) Lužici již jen málokdo uvědomuje.

Kašna s figurou českého lva na nádvoří kláštera Marijina hvězda / Marienstern (obec Pančicy-Kukow / Panschwitz-Kuckau) je připomínkou dávných vazeb Lužice k Čechám (2000).

se však projevují i snahy českých panovníků o její ovládnutí (díličí úspěchy na přelomu 11. a 12. století, výraznější ve 12. a 13. století). Definitivně se území Horní Lužice stalo součástí českého státu v r. 1346, Dolní Lužice v r. 1348.

Germanizace kraje, včetně usazování se německých kolonistů, počínající již od 12. století, nedoznala za české politické svrchovanosti prakticky žádných změn. Vládnoucí vrstva (feudálové) a městský patriciát byly téměř beze zbytku německé; lužičtí Srbové žili většinou v postavení nesvobodného a polosvobodného obyvatelstva. I jako úřední jazyk dominovala němčina; lužická srbština však zůstávala řečí venkovského obyvatelstva.

Ve druhé polovině 15. století opanoval Lužice (spolu s Moravou a Slezskem) na více než dvě desetiletí uherský král Matyáš Korvín; v r. 1490 však dočasné dvojkráloví ve svazku zemí Koruny české skončilo. V 16. století bylo obyvatelstvo Lužic dosud z drtivé většiny slovanské; dochází i k určitým emancipačním projevům lužickosrbského měšťanstva a protifeudálním vystoupením venkovského lidu. Do tohoto období (reformace) se pak také datují první stopy novodobého lužickosrbského národního uvědomění a literárních tradic (překlady bible a jiných náboženských textů).

Za třicetileté války (v r. 1635) pak získává obě Lužice saský kurfiřt. Lužickosrbské jazykové teritorium se postupně zmenšuje a počet hovořících stagnuje (odhad pro polovinu 18. století kolem 200 000 osob). Zároveň však v období osvícenství pozvolně roste národní uvědomování Lužických Srbů a objevují se snahy o národní obrození.

To pak počíná, byť ve ztížených podmínkách (r. 1815 bylo území Lužice rozděleno mezi Sasko a Prusko), na počátku 19. století a rozvíjí se zejména po r. 1848. V souvislosti s celoevropskou vlnou romantismu, částečnou demokratizací a po vzoru českého národního obrození dochází i v Lužici, zejména její saské části, k určitému rozmachu národního uvědomění a rozvoji novodobé lužickosrbské kultury (literatura, vědecké práce, hudba, ...). I nadále však probíhal pokles počtu lužickosrbsky hovořících. Definitivní novodobá konsolidace etnika nastává ve druhé polovině 19. století; toto období je

Reliéf na Matyášově věži budyšínského hradu Ortenburgu; král Matyáš Korvín klade nohu na pokořeného českého lva (2020).

však současně i epochou sjednocení Německa (1871), zesílení germanizačních snah a vlivů a dobou nástupu industrializace Lužice, jež s sebou nesla i rozrušování etnicky dosud ryze lužickosrbských oblastí. Vedle germanizačního tlaku bránily výraznějšimu rozšíření a úspěchům národního obrození i další faktory: malá početnost etnika, jeho ekonomická a politická slabost, neexistence lužickosrbských městských center aj. Na počátku 80. let 19. století bylo ještě napočteno 166 000 Lužických Srbů, o dvacet let později 146 000 (soukromá sčítání). V období imperialismu germanizační tendence ještě zesílily. Na obranu proti nim a k řízení národního života vznikla v r. 1912 střešní organizace lužickosrbských spolků *Domowina*.

Po první světové válce se v souvislosti se vznikem ČSR objevily snahy o začlenění Lužice do jejího rámce či o vytvoření vlastního státního útvaru: skončily však bezúspěšně.¹³ Ve 20. letech však nastalo určité uvolnění, co se týče možností lužickosrbského národního a kulturního života v Německu (zejména v Sasku). Doba po nástupu nacismu ve 30. letech pak naopak přinesla tvrdé represe – národní organizace a osobité kulturní projevy byly zakázány, popírána byla i sama skutečnost existence etnika, jež bylo vydáváno za „slovansky hovořící Němce“. Byl také vypracován plán na rozsídlení a tím i etnickou likvidaci Lužických Srbů; těmto záměrům zabránil pro Německo nepříznivý obrat ve válce na přelomu let 1942/43.

Po skončení druhé světové války (kdy se opětovně projevíly snahy o eventuální samostatnost či o přičlenění Lužice k Československu) přichází nová epocha v dějinách Lužických Srbů. V r. 1948 (Sasko), resp. 1950 (Braniborsko) je vyhlášen „Zákon na ochranu práv lužickosrbského obyvatelstva“,¹⁴ garantující Lužickým Srbům

¹³⁾ [Poznámka 2020] CHODĚJOVSKÝ, Jan (2018): Řešení lužické otázky na pařížských mírových jednáních a činnost „lužickosrbské delegace“. In: *LUŽICE 1918–2018. OSUDOVÉ OSMIČKY V LUŽICI. Česko-lužický věstník*, 28 (zvláštní příloha).

¹⁴⁾ [Poznámka 2020] V originále „Gesetz zur Wahrung der Rechte der sorbischen Bevölkerung“ / „Zakoń wo zachowanju prawow serbskeje ludnosće“.

Děti předvádějí „ptačí svatbu“ (ptači kwas) na V. Festivalu lužickosrbské kultury v Budyšíně (1980).

poprvé v historii rovnoprávnost a řadu práv v národní a kulturní oblasti v rámci německého státu (od r. 1949 NDR). Jedinou oficiální představitelkou etnika se stala znovuobnovená Domowina.

To je počátek výrazného rozvoje možností lužickosrbské populace v rámci NDR. Za podpory státních orgánů byla vytvořena široká síť národních kulturních institucí (včetně pobočky akademie věd), školství (včetně dvou středních škol, učitelského ústavu a katedry sorabistiky na Lipské univerzitě), opětovně vznikl početný lužickosrbský periodický tisk (včetně deníku!), každoročně bylo vydáváno několik desítek knižních publikací. Lužickosrbsky vysílá denně rozhlas, jazyk je užíván v profesionálním divadle, natáčeny jsou lužickosrbské krátkometrážní filmy. Vždy po 4–5 letech byly pořádány festivaly lužickosrbské kultury. Lužická srbština byla také ve dvojazyčných okresech krajů Drážďany a Chotěbuz (formálně) postavena naroveň němčině; byly instalovány dvojazyčné nápisy, zavedena

Od roku 1963 působí v Budyšíně Německo-lužickosrbské lidové divadlo, inscenující (i na venkovských jevištích) každoročně několik her v lužické srbštině. Na snímku budova z roku 1975.

dvojazyčná poštovní razítka apod. Období mezi lety 1950 a 1990 je tak možno označit za epochu nebývalého kulturního rozvoje etnika.

Zároveň však i v tomto období dále působily asimilační tendence, probíhající v návaznosti na starší trendy (nedostatečné etnické uvědomění části lužickosrbské populace) a posílené i příchodem značného počtu německých přesídlenců, především ze Slezska. Těžkou ránu pak slovanskému etnickému substrátu Lužice zasadila pokračující (zejména od poloviny 50. let) intenzivní industrializace kraje, neberoucí v potaz devastaci a rozrušování mateřského území etnika při exploataci zdejší velké hnědouhelné pánve. Konečně i skutečnost, že Domowina byla do značné míry degradována na pouhou „etnicky zabarvenou“ dependenci vedoucí strany SED, nemohla zůstat bez negativních následků. Zřetelně zde vyvstává ambivalentní postoj státního a stranického vedení NDR, které na jedné straně prezentovaly svou podporu Lužických Srbů jako příkladný model

Dvojjazyčné poštovní známky s folklorní lužickosrbskou tematikou z období NDR.

„leninského řešení národnostní otázky“ v rámci „výkladní skříně“ socialistického společenského zřízení, na druhé straně však projevovaly mizivý zájem o bytostné problémy jediné etnické minority v zemi a skutečné závazné uplatňování papírově zakotvených práv. Tato politika zastřená asimilace měla za následek další postupný pokles počtu lužickosrbsky hovořících a rozrušení jejich etnického teritoria. Výsledky „národnostní politiky“ bývalé NDR je tak možno posuzovat ze dvou zcela protichůdných hledisek.

Od přelomu let 1989 a 1990, v souvislosti se zásadními změnami ve vnitropolitickém životě NDR a následným znovusjednocením německého státu (říjen 1990) došlo i k podstatné proměně v situaci Lužických Srbů: nastává politické uvolnění, je umožněn vznik řady nových, mnohdy neformálních lužickosrbských organizací a struktur. Toto neklidné období ovšem současně odkrylo řadu dříve neřešených problémů a slabých míst chodu národního života; další úskalí přibyla se ztrátou „jistot“ ve formě dříve státem zajišťovaných subvencí (nebezpečí zániku periodik apod.) a novým administrativním uspořádáním na bázi spolkových zemí (rozdělení etnika mezi Sasko a Braniborsko).

V období centralistické NDR byly v Lužici paradoxně dvojjazyčné nápisy běžnější nežli v současné demokratické společnosti (1975).

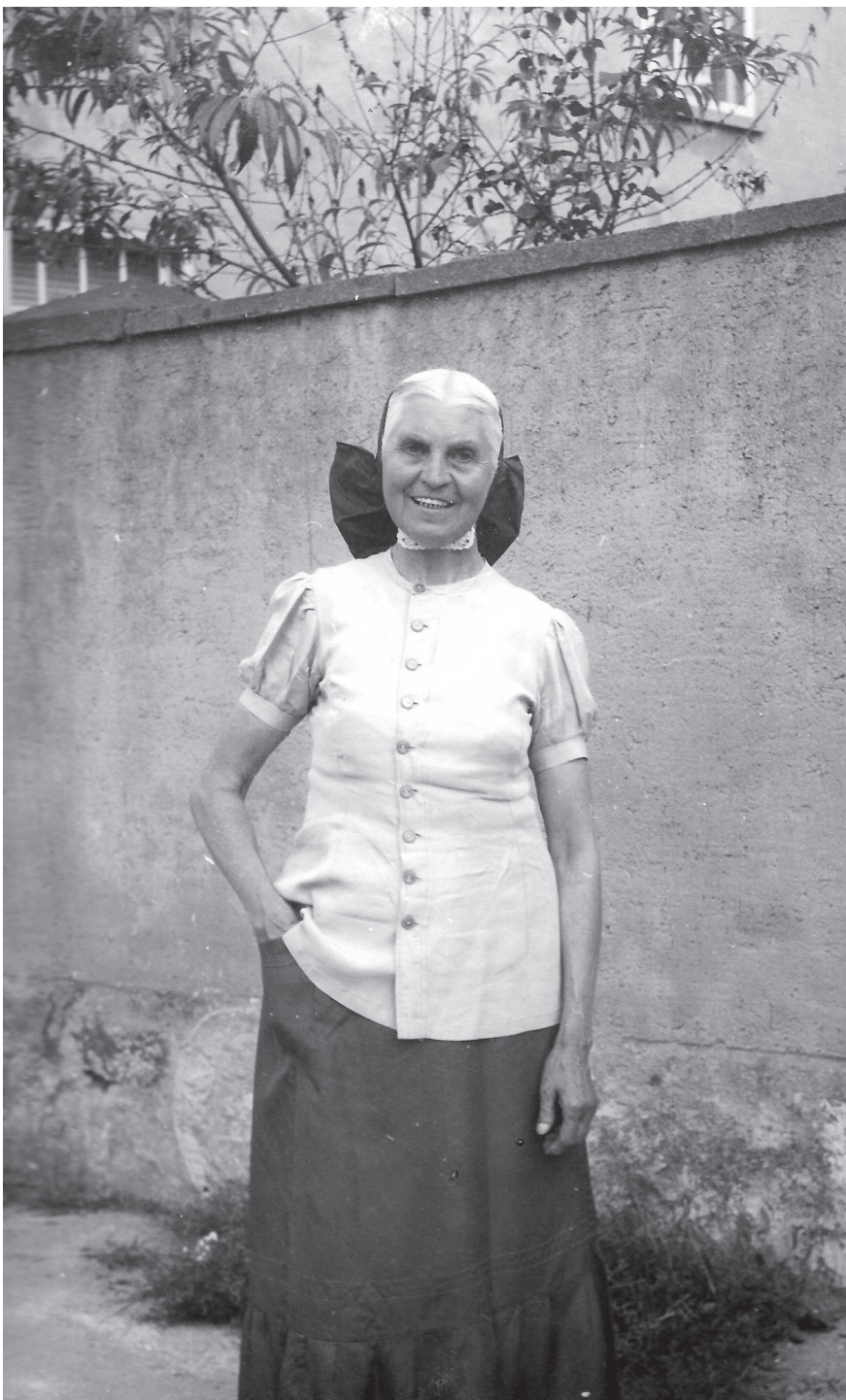
S uvedenými fakty souvisí i obtíže při určení současného počtu příslušníků etnika. Část populace lužickosrbského původu – mnohdy i osoby znalé lužické srbštiny – nepociťuje vyhraněné národní vědomí, a proto ani nepředává mateřský jazyk a specifické hodnoty lužickosrbské kultury dalším generacím; oproti tomu se část osob hovořících již pouze německy pokládá z etnického hlediska za Lužické Srby. Podle jazykového kritéria můžeme dnes na teritoriu značně menším, než je historické území Lužice (zhruba 1/6), nalézt

Režimní socialistické floskule se nevyhnuly ani veřejnému prostoru Lužice (1975).

okolo 40 000–45 000 osob znalých lužické srbštiny.¹⁵ (Počet „národně uvědomělých“ je ještě podstatně menší.) Sídli ve dvou dnes již teritoriálně oddělených jazykových ostrovech – v Horní Lužici v okolí Budyšina (ls. Budyšin, něm. Bautzen) a Hoyerswerdy (ls. Wojerecy) a v Dolní Lužici severně od Chotěbuz (ls. Chósebuz, něm. Cottbus), mj. i ve známé turistické oblasti Spreewald (ls. Błóta). V uvedených dvou regionech nalezneme i dvě odlišné formy lužické srbštiny – **hornolužickou**, kterou dnes hovoří kolem 4/5 uživatelů jazyka, a mizející **dolnolužickou** –, jež jsou vzhledem k osobitostem historického vývoje a značným odlišnostem ve slovní zásobě i syntaxi kodifikovány jako dvě samostatné spisovné řeči (i na poli školství, mediální produkce apod.).

¹⁵⁾ [Aktualizace 2020] Tento početní údaj v současnosti již ani zdaleka neodpovídá skutečnosti – viz odd. Vstupní informace; srov. pozn. 74.

Až do přelomu 20. a 21. století bylo v katolické oblasti Lužice zcela běžné potkat ženy v tradičním lidovém oděvu (1975).

*Katoličtí věřící u poutního kostela v obci Róžant/Rosenthal
po mši při svátku Narození Panny Marie (2018)*

Na většině lužickosrbského jazykového území žijí Lužičtí Srbové již do značné míry rozptýleni mezi německým etnikem. I tato skutečnost se promítá do dnes již poměrně vysokého stupně asimilačního procesu – to platí zejména pro Dolní Lužici a oblasti na severovýchod od Budyšina. Na rozdíl od jinak evangelických regionů představuje výjimku „katolická“ oblast, hlavní jádro dnešní lužickosrbské populace Lužice, ležící zhruba v trojúhelníku mezi městy Budyšin (něm. Bautzen, ls. Budyšin), Kamenz (ls. Kamjenc) a Wittichenau (ls. Kulow), kde je etnojazyková situace dosud podstatně příznivější. V uvedeném etnicky nejuvědomějším a „nejslovanštějším“ teritoriu (mj. silné tradiční vazby na Čechy) žije kolem 18 000–20 000 obyvatel, ze 70–80 % Lužických Srbů;¹⁶ odtud také pochází velká většina národních pracovníků a etnicky uvědomělé mládeže, pouze zde

¹⁶⁾ [Aktualizace 2020] Podrobně se počty a podílem Lužických Srbů v katolických farnostech zabývá studie: WALDE, Martin (2004): Demographisch-statistische Betrachtungen in Oberlausitzer Gemeindeverband „Am Klosterwasser“. *Lětopis*, 51 (1): 3–27.

Symbolem dlouhodobého soužití dvou náboženských denominací v Lužici je simultánní dóm sv. Petra v Budišíně, užívaný jak evangelíky, tak i katolíky.

Lužickosrbská folklorní skupina Sprjewjan na vystoupení při příležitosti oslav 1000. výročí první zmínky o Budyšině (2002).

je dosud lužická srbština běžným jazykem denního styku. Je možno předpokládat, že na rozdíl od jiných oblastí Lužice, silně ovlivněných asimilačními tendencemi (přes eventuální zachování určitých specifík materiální a duchovní kultury), přetrvává na tomto území hlavní koncentrace etnika kontinuita lužickosrbského jazyka a kultury i do příštích desetiletí, mj. i díky předpokládané podpoře saské (resp. braniborské) zemské vlády či ústředních německých státních orgánů, které přijaly vůči lužickosrbské minoritě určité závazky včetně ústavní garance jejich práv. Mnohé problémy (např. pokračující těžba uhlí) však zůstávají nevyřešeny¹⁷ a vzdálenější budoucnost etnika,

¹⁷⁾ [Aktualizace 2020] Jako ještě daleko zásadnější se ovšem ukázaly být jiné problémy – především vysoká nezaměstnanost a s ní spojený odliv obyvatel z Lužice, stejně jako nízká míra natality, jež se projevila zánikem řady lužickosrbských škol a po roce 2000 znemožnila i existenci čistě lužickosrbských tříd.

Zdařilá výstava Sorbian street style v Lužickosrbském muzeu v Budyšině usilovala na příkladě lidového oděvu o propojení tradice a modernity (2020).

stojícího snad na poslední křižovatce svých dějin, je tak do značné míry otevřenou otázkou.

* * *

[Aktualizace 2020]

Základní informace o nejnovějších dějinách a aktuální situaci Lužických Srbů v minulém čtvrtstoletí obsahují následující kapitoly práce: zejména odd. Lužice a Lužičtí Srbové dnes a Lužičtí Srbové: Lužice na rozcestí – subkapitola „Jak dál ve 21. století?“.